

TURINYS

Įžanga 6

LEONARDO GYVENIMAS IR LAIKMETIS 8

VINČIS IR FLORENCIJA 10

L'UOMO UNIVERSALE 54

KŪRINIŲ ALBUMAS 98

PIEŠINIAI 100

PAVEIKSLAI 150

MOKSLO MENAS 200

Rodyklė 254

1482 m.: KRAUSTYNĖS Į MILANĄ

1481 metų rugsėjį, gavęs paskutinį registruotą užmokestį iš Skopeto Šv. Donato vienuolyno už vis dar nebaigtą *Išminčių pagarbinimą*, Leonardas išvyko iš Florencijos užimti naujų pareigų Ludoviko Sforcos dvare Milane.

Leonardo viešnągė Milane, prasidėjusi apie 1482 metus, truko septyniolika metų ir baigėsi tik 1499-aisiais, kai jo globėjas Ludovikas-Mauras spruko iš miesto nuo artėjančios Prancūzijos kariuomenės.

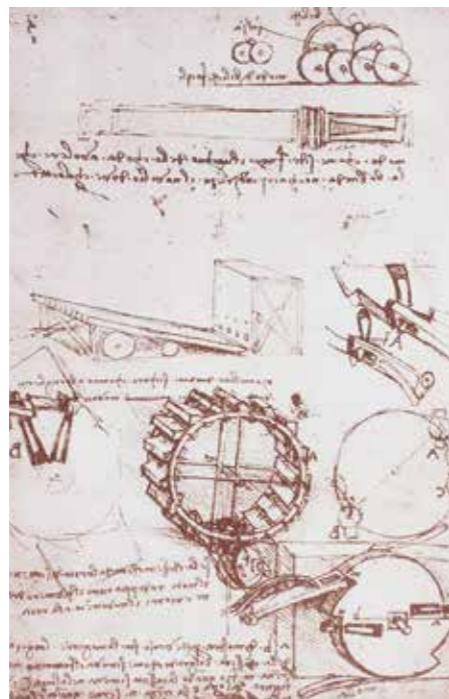
KARO INŽINIERIUS POPIERIUJE

Tai, kad Leonardas prašė tirono Ludoviko Sforcos globos, atrodytų keista nežinant, jog jis troško daug daugiau nei tiesiog būti menininkas. Jo visapusiški įgūdžiai ir tai, ką jis Maurui potencialiai galėjo pasiūlyti, gerokai nusvėrė troškimą tapyti paveikslus. Gali pasirodyti, kad Leonardas garsėjo savo paveikslais ir būtent to iš jo tikėtasi, bet širdis linko į mokslą, architektūrą ir inžineriją. Daug dėmesio skiriame išlikusiems Leonardo da Vinčio paveikslams, skrupulingai nagrinėjame menkiausias jų smulkmėnas, kad perprastume dailininko metodus ir naudotas medžiagas. Leonardo meno gerbėjai ne taip įdėmiai tyrinėja jo inžinerinius pasiekimus, nors būtent pastarieji praplečia esminių inžinerijos ir mokslo koncepcijų supratimą. Per septyniolika metų globojamas Ludoviko jis projektavo karo įrenginius, studijavo aeronautiką ir rengė įtvirtinimų planus. Galbūt Ludovikas, suvokdamas neeilinius Leonardo tapybos gabumus, netrukė jam užsiimti išradimais, nors nė vienas jų taip niekada ir netapo tikrove.

VELNIŪKŠTIS SALAJIS

Įkūręs studiją Milane, Leonardas pasisamdė iš vargingos valstiečių šeimos kilusį milanietį padėjėją Džaną Džakomą Kaprotį (Gian Giacomo Caprotti; apie 1480–1524). Kaprotis tuo metu buvo išvaizdus dešimties metų berniukas

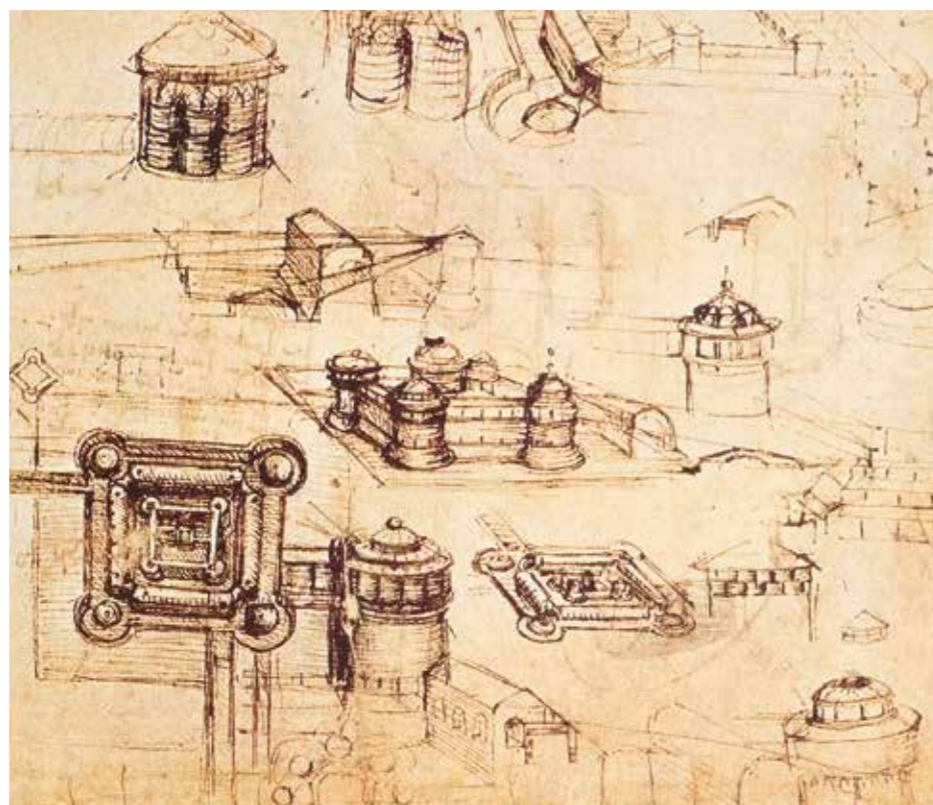
Įtvirtintos pilies etiudai (fragmentas), apie 1500–1505. Pilių ir įtvirtinimų architektūriniais projektais Leonardas pradėjo domėtis ankstyvaisiais 1480-aisiais persikraustęs į Milaną.

Bombardos ir vandens mechanizmo brėžiniai, apie 1493–1505. Šie darbai susiję su karo įrenginių veikimu.

Svarščių ir skriemulių brėžiniai, apie 1493–1505. Svarščių ir skriemulių konstrukcijoms iliustruoti paaiškinamieji užrašai.

garbanotais plaukais. Vazaris teigia, kad „Milane į tarnus jis pasiėmė Salajį, milanietį, kuo mandagiausią ir gražiausią berniuką dailiomis ir vešliomis garbanomis, teikusį Leonardui didelį malonumą“. Leonardas užfiksavo tikslią datą, kada Džakomas atvyko į jo ūkį.

Džakomas apsigyveno pas mane 1490 metų šv. Marijos Magdalietės dieną [liepos 22-ąją], kai jam buvo dešimt metų. Kitą dieną užsakiau jam sukirpti dvejus marškinius, pėdkelnes ir purpuoną, o kai atsidėjau šiek tiek pinigų, kad už visa tai sumokėčiau, jis tuos pinigus [4 liras] iš mano kapšelio pavogė; net neabejoju, kad jis kaltas, bet taip ir nepriverčiau jo prisipažinti.*

Savo dienoraščio, kuriame aprašė šį nutikimą, parašėse Leonardas pažymėjęs: *ladro* (vagis), *bugiardo* (melagis), *ostinato* (užsispyręs), *ghiotto* (besotis).

ŽAVINGAS TARNAS

Nepaisant tokio savotiško tarno būdo, Leonardas šiuo vaikiu žavėjosi ir nesiliovė rašęs apie Džakomą Kaprotį: „Kitą dieną nuėjau pietauti pas Džakomą Andrėją [de Ferarą]

* Purpuenas – XVI–XVIII a. per juosmenį kirptas kilmingųjų viršutinis drabužis, dažniausiai ilgomis rankovėmis.

Mergelė ir kūdikis su šventaisiais Petru ir Povilu, Džanas Džakomas Kaprotis di Orenas, 1520. Šį paveikslą nutapė ilgametis Leonardo padėjėjas Salajis.

(Giacomo Andrea da Ferrara) ir minėtasis Džakomas <...> srėbė už du, o eibių prikretė už keturis, nes sudaužė tris butelius ir išliejo vyną.“ Leonardas praminė jį *Salai* – tai reiškia „murziukas“ arba „velniūkštis“. Menininkas turėjo omenyje jo užsispyrimą, godumą ir

Senio ir jaunuolio galvos profiliu, apie 1495–1499. Etiudai nėra tiesiogiai vienas su kitu susiję, bet Leonardą žavėjo senovo amžiaus ir jaunystės kontrastas.

polinkį į smulkias vagystes. Vis dėlto Leonardas jį mėgo ir maloniai su juo elgėsi, be to, vis pirko dailius drabužius. Nors Salajis buvo daugybę kartų pričiuptas vagiantis, jis iki gyvenimo galo liko mėgstamiausiu Leonardo mokiniu ir nuolatinis palydovu.

Milano žemėlapis iš Civitates orbis terrarum, Georgas Braunas (Georg Braun) ir Fransas Hochenberchas (Frans Hogenberg), išleista apie 1572 m.

MILANO KUNIGAİKŠTYSTĖ

XV amžiuje Milane ir Lombardijos regione viešpatavo Sforcų šeima. Sforcų („jėga“) dinastija, kurią įkūrė klestintys žemdirbiai iš Romėnijos Attendolai (Attendoli), Milaną valdė šimtmetį. Jos įkūrėją kondotjerą Mucijų Attendolą (Muzio Attendolo; 1369–1424) pakeitė jo nesantuokinis sūnus Frančeskas Sforca (Francesco Sforza; 1401–1466), kuris 1450-aisiais tapo Milano kunigaikščiu, vedęs kunigaikščio Filipo Marijos Viskončio (Filippo Maria Visconti) dukrą.

1483 m.: MADONA GROTOJE

Du tokio paties dydžio paveikslai ta pačia tema nutapyti skirtingu metu, bet abu pavadinti taip pat: *Madona grotoje* dėl kone identiškai perteikto siužeto. Kilus konfliktui dėl užmokesčio buvo sukurtas antrasis paveikslas.

1483-ųjų balandį Leonardas pasirašė sutartį dėl altoriaus paveikslo, vaizduojančio *Madoną grotoje* (dar vadinamo *Madona uolose*).

NEKALTOJO PRASIDĖJIMO BROLIJA

1480 metais Nekaltojo Prasidėjimo brolija užsakė skulptūromis puoštą altoriaus paveikslą Šv. Pranciškaus koplyčiai Milane, kurią tuo metu pati ir naudojo (iki mūsų dienų koplyčia neišliko). Džakomas del Mainas (Giacomo del Maino; aktyvus 1469–1503) suprojektavo išdrožinėtą ir išpuoštą medinį rėmą, kuriame turėjo tilpti kelios medžio plokštės. Visas kūrinys buvo numatytas kaip skulptūros ir tapybos derinys. 1483 metų balandžio 25-ąją Brolija parengė papildomą oficialią sutartį, kuria užsakė tris paveikslus altoriui – vieną centrinį ir du šoninius. Dokumentą pasirašė Džovani Ambrodžas de Predis (Giovanni Ambrogio de Predis; apie 1455–1517), jo brolis Evandželista (Evangelista de Predis; mirė po 1499 m.) ir Leonardas da Vinčis. Darbas turėjo būti sukurtas bendromis jėgomis. Broliai de Predžiai buvo pasamdyti padėti Leonardui tapyti ir paausuoti kūrinį. Leonardas turėjo tapyti centrinį paveikslą, Ambrodžas – du mažesnius šoninius, o Evandželista – užtapyti ir paausuoti medinio rėmo raižinius. Darbui skirta maždaug septyni mėnesiai ir tikėtasi, kad jis bus baigtas iki tų pačių metų gruodžio 8 dienos.

LEONARDO MADONA GROTOJE

Galbūt Brolija tikėjosi, jog Mergelė Marija bus pavaizduota Nekaltojo Prasidėjimo scenoje, bet nėra jokių tai įrodančių dokumentų, tik prašymas pavaizduoti „Švenčiausiąją Mergelę“. Didžiausiame paveiksle Leonardas nusprendė pavaizduoti šešėlių gaubiamą grotą ir tolumoje

per kalnuotą kraštovaizdį tekantį upelį. Mergelė sėdi paveikslo centre, prie jos dešinio kelio tupi kūdikėlis šv. Jonas Krikštytojas, o kūdikėlis Kristus sėdi ant žemės jai iš kairės ir iškėlęs pirštus laimina Joną. Šalia jo sėdi angelas Gabriėlius, prilaikantis kūdikėlį kaire ranka, o dešinės rankos rodomąjį pirštą laiko nukreipęs į Joną,

Madona grotoje, 1483–1484 / 1485, *aliejus ant medžio (perkeltas ant drobės), Luvro muziejus, Paryžius. Tai pirmoji altoriaus paveikslo versija.*

Mergelės kairė ranka iškelta kūdikėliui Kristui virš galvos. Visi veikėjai pavaizduoti tamsioje uolėje grotoje. Angelo Gabriėliaus veidas atsuktas į

žiūrovą ir taip stebėtojas įtraukiamas į pavaizduotą sceną. Žvelgiant į paveikslą reikėtų įsivaizduoti jį numatytoje vietoje – virš altoriaus. Tamsi grotą, iš apačios apšviesta žybčiojančių žvakių, kuria įtemptą atmosferą, kuri leidžia žiūrovui tapti šio intymaus ir privataus susibūrimo liudininku bei dalyviu. Leonardas sukūrė tiesioginį ryšį tarp žiūrovo ir siužeto.

PROBLEMA DĖL UŽMOKESČIO

Paveikslas pradėtas tapyti. Laiške, adresuotame „Šviesiausiajam ir puikiam valdovui“ ir pasirašytame Leonardo bei Ambrodžo, maldaujama padėti sprendžiant nesutarimus dėl užmokesčio už dažų pigmentus ir medžiagas. „<...> akieji nieko nesupranta apie spalvas“ – toks kartėlio kupinas argumentas turėjo patraukti išlavintą Ludoviko akį. Yra žinoma, kad paveikslas nebuvo baigtas ne tik iki nurodytos datos, bet net ir Leonardui palikus Milaną 1499-aisiais. Ambrodžo de Predžio laiškas, kuriame reikalaujama sumokėti, datuojamas net 1503-aisiais. Dailininkas pabrėžia, kad jis su savo (tada jau mirusiu) broliu laikėsi sutarties sąlygų, nebaigta liko Leonardo dalis. Tame pačiame dokumente atskleidžiama, jog menininkai pradžioje vėlavo iš dalies

DU PAVEIKSLAI

Egzistuoja dvi paveikslo *Madona grotoje* versijos. Viena, tapyta 1483–1484/1485, eksponuojama Luvre, Paryžiuje, o antroji, datuojama apie 1495–1508 metais, – Londono nacionalinėje galerijoje. Daug metų spėliota, kuri paveikslo versija buvo pirmoji; dabar pripažįstama, kad Luvre esantis paveikslas yra senesnis. Originalaus kūrinio kopiją sukūrė Ambrodžas de Predis, o darbą prižiūrėjo Leonardas. Išliko pažyma, kuria prašoma išimti originalų paveikslą iš rėmų.

todėl, kad jų išlaidos viršijo sutartą mokesť. Iki 1506 metų Brolija pasiūlė naują sprendimą – bus sudaryta nauja sutartis, padengianti ankstesnes išlaidas, jeigu tik Leonardas sutiks grįžti į Milaną ir užbaigti *Madoną grotoje*.

Gali būti, kad Leonardas pardavė pirmąjį paveikslą privačiam klientui, kai Brolija nesutiko sumokėti už papildomas medžiagas. Dėl antrosios versijos, ko gero, buvo sutarta tada,

kai pirmoji nebebuvo svarstytinis variantas. Ištyrus antrosios paveikslo versijos parengiamuosius sluoksnius paaikškėjo, kad Leonardas svarstė pasukti Marijos figūrą profiliu, bet vėliau grįžo prie pirminio plano.

Madona grotoje, apie 1495–1508, *aliejus ant medienos (parketinių lentelių), Nacionalinė galerija, Londonas. Tai antroji altoriaus paveikslo versija.*

VITRUVIJAUS ŽMOGUS

Piešiniai gali tapti istorinio laikotarpio simboliais. Vienas tokių yra Leonardo da Vinčio *Žmogaus kūno proporcijos (Vitruvijaus žmogus)*, sukurtas apie 1490 metus – piešinys plunksna ir rašalu su paaiškinamuoju tekstu.

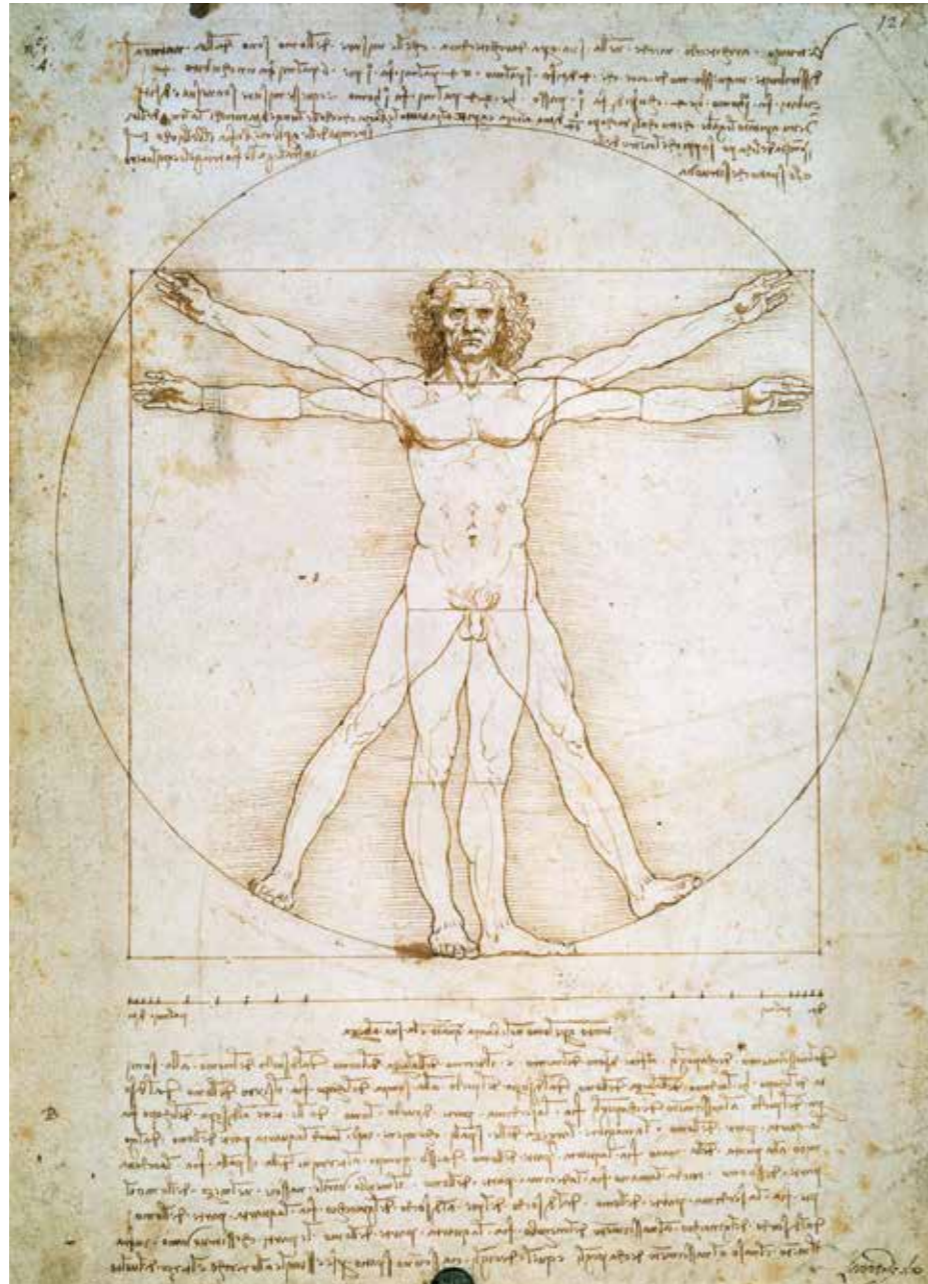
„Matuodamas mylią Vitruvijus <...> nesuprato, kad tai būdas rasti kvadrato atitikmenį apskritimui.“ (Leonardas da Vinčis, apie 1490 m.)

LAIKOTARPIO SIMBOLIS

Leonardo sukurtas žmogaus proporcijų etiudas kiekvieną kūno dalį vaizduoja kaip visumos dalelę. Šis darbas – tai vizuali romėnų architekto Vitruvijaus (Marcus Vitruvius Pollio) paaiškinimo, kaip klasikiniai architektūros orderiai siejasi su žmogaus kūno proporcijomis, interpretacija. Vitruvijus ją aptarė savo kūrinyje *Dešimt knygų apie architektūrą* (apie 30 m. pr. Kr.), vieninteliame iki mūsų dienų išlikusiame antikos veikalė apie architektūrą. Leonardo piešinys peržengė savo pirminio tikslo – vizualiai perteikti Vitruvijaus komentarus – ribas ir tapo XV amžiaus Italijoje plėtotos itališkojo humanizmo ir neoplatonizmo minties simboliu: žmogaus – mikrokosmo, įterpto į kosmosą, – makrokosmo įkūnijimas.

MILANAS: ARCHITEKTŪROS TALENTŲ KALVĖ

1490 metais Leonardas, kurdamas Vitruvijaus „kūno kaip architektūros“ teorijos iliustraciją, galėjo turėti prieigą prie Sforcų šeimai priklausančios Vitruvijaus rankraščio kopijos. Leonardas nesuprato graikų kalbos, bet savarankiškai mokėsi lotynų, ir to priežastis galbūt galėjo būti šis tekstas. Tuo pat metu, 1490-aisiais, Sienos architektas, skulptorius, tapytojas ir karybos teoretikas Frančeskas di Džordžas Martinis (Francesco di Giorgio Martini; 1439–1501) Ludoviko Sforcos kvietimu lankėsi Milane. Dėl savo pasiekimų jis vadinamas Sienos Leonardu – buvo garsus architektas ir į Milaną išvyko pakonsultuoti dėl Milano katedros tiburijaus statybų. Yra žinoma, kad Leonardas skaitė

Martinio veikalą apie architektūrą ir karo inžineriją *Trattato di architettura, ingegneria e arte militare* (nuo 1482), sudarytą iš devyniolikos skyrių apie karo inžineriją, ginkluotę, civilinę ir mechanikos inžineriją, hidrauliką ir miestų planavimą. Šis traktatas įtaką darė ir paties Leonardo raštams. Martinis tekstą vis atnaujindavo – tiek prieš vizitą į Milaną, tiek ir po jo.

Žmogaus kūno proporcijos (pagal Vitruvijų), apie 1490, plunksna ir rašalu su paaiškinamuoju tekstu. Piešinys geriau žinomas kaip Vitruvijaus žmogus.

Nesunku suprasti, kodėl Leonardas domėjosi Džordžu, – pripažino ne tik jo intelektą, bet ir reputaciją architektūros ir tapybos srityse.

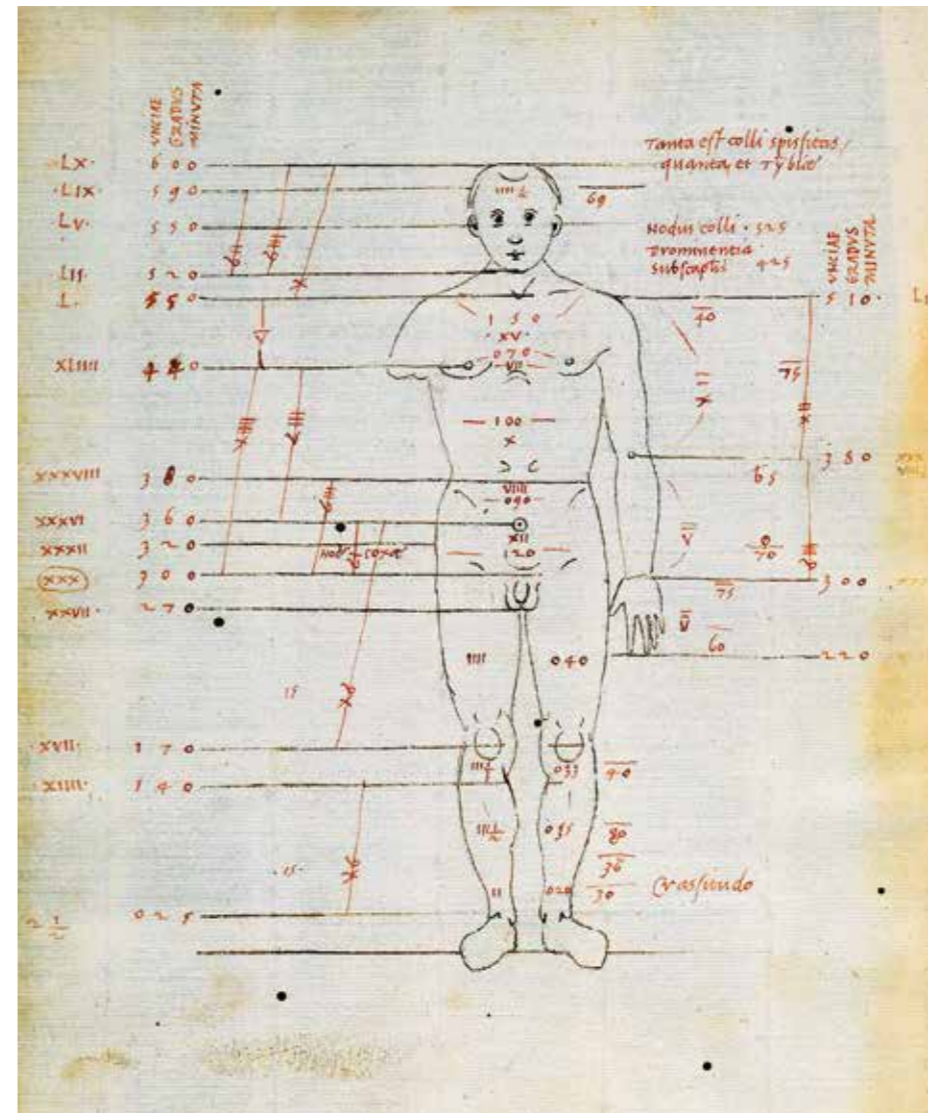

Nuogų vyrų etiudai (fragmentas), apie 1503–1504. Leonardas žavėjosi proporcijomis ir sukūrė daugybę nuogų vyrų, arklių ir šunų proporcijų etiudų.

VITRUVIJUS: ŽMOGAUS KŪNO PROPORCIJOS

Apskritimas ir kvadratas yra tobulos formos; Vitruvijus žmogų pateikė centre kaip tobulumo ir harmonijos simbolį. Savo piešinyje Leonardas įrėmė žmogų į šias dvi tobulas (apskritimo ir kvadrato) formas ir viduryje pastatė ištiestą figūrą dviem pozicijomis: stovinčią ramiai ir judančią. Po iliustracija menininkas parašė: „Ištiestų žmogaus rankų ilgis lygus žmogaus ūgiui.“ Jis daug laiko praleido galvodamas, kaip „įtalpinti apskritimą į kvadratą“ ir abi šias figūras suformuoti iš tokio pat matuojamo ploto. Nagrinėdamas šią problemą Leonardas užbėgo už akių šiuolaikinei

Vyro kūno piešinys su žymomis, Leonas Batista Albertis, apie 1450. Albertis buvo pirmasis modernių laikų istorikas, nagrinėjęs žmogaus figūros proporcijas kaip santykį su architektūros projektais.

matematikai. Savo analizę jis aprašė tekste „Apie apskritimo patalpinimą į kvadratą ir kas pirmasis tai atrado“.

Maždaug 1490 metais Leonardas sukūrė seriją piešinių iš natūros, kuriems pozavo vyrai. Žinome dviejų modelių vardus: Karavadžas ir Trecas (Trezzo). Leonardas etiudams juos matavo ir piešė stovinčius nuo galvos iki kojų pirštų, susitelkdamas į kiekvienos kūno dalies anatomines smulkmenas. Paskui remdamasis gautais duomenimis jis piešė sėdinčias ir stovinčias figūras. Tuo pačiu metu dirbo ir prie žirgų anatominių matavimų; tai darė pirmiausia galvodamas apie numatytą raito Frančesko Sforcos skulptūrą.

VITRUVIJUS

I amžiuje pr. Kr. romėnų architektas ir inžinierius Markas Vitruvijus Polionas (apie 80–15 m. pr. Kr.), tarnavęs kariuomenėje valdant Julijui Cezariui, maždaug 30 metais pr. Kr. parašė traktatą apie architektūrą *De architectura libri decem* („Dešimt knygų apie architektūrą“). Tekste aptarta graikų ir romėnų architektūros metodų istorija ir jis greičiausiai buvo rengiamas kaip vis augančios Romos imperijos architektų vadovėlis. Vitruvijus aptarė simetrijos ir proporcijų geometriją, o Trečiojoje knygoje nustatė universalų žmogaus kūno santykį su architektūros projektu. XV amžiuje teksto rankraščio kopijos buvo labai paklausios Florencijoje ir Romoje, nes tai buvo vienintelis išlikęs antikos laikų traktatas apie architektūrą. Išsilavinę mecenatai troško atkurti „gyvenimą *all'antica*“, kaip antikoje, tačiau tekstas buvo parašytas lotynų ir senovės graikų kalbomis, kai kurias dalis buvo sunku sekti, nes nebuvo jokių iliustracijų. Taigi architektai galėjo laisvai interpretuoti tekstą, o menininkai – kurti piešinius remdamiesi asmeniniu Vitruvijaus teorijos supratimu.

SFORCŲ DVARO MENININKAS

Sforcų dvare Leonardas pasitelkė savo technologinius ir meninius įgūdžius organizuodamas vestuves, kūrė nepaprastas dekoracijas oficialių progų minėjimams, be to, ir toliau tapė portretus.

1488 metais vykusios Milano kunigaikščio (nors *de facto* valdovas buvo jo dėdė Ludovikas Sforca) Džano Galeaco II Marijos Sforcos (Gian Galeazzo II Maria Sforza; 1469–1494) ir jo pirmos eilės pusseserės Neapolio princesės Izabelės Aragonietės (1470–1524) vestuvės tapo tikru „rojaus pokyliu“ Sforcų pilyje.

SFORCOS IR ARAGONIETĖS VESTUVĖS

Džanas Galeacas Sforca buvo šeštasis Milano kunigaikštis. Šį titulą gavo būdamas septynerių, kai buvo nužudytas jo tėvas Galeacas Marija Sforca (Galeazzo Maria Sforza; 1444–1476). Praktikoje kaip valdovą, nors ir ne pagal įstatymus, jaunąjį sūnėną pavadavo dėdė, Leonardo globėjas Ludovikas Sforca-Mauras – net ir sūnėniui sulaukus

pilnametystės Ludovikas nenorėjo šio vaidmens atsakyti. Buvo suplanuota, kad Leonardas sukurs dekoracijas ištaigingai Džano Galeaco ir Izabelės tuoktuvių šventei poeto ir Sforcų dvariškio Bernardo Belinčonio (Bernardo Bellincioni; 1452–1492) kuriamam spektakliui *La Festa del Paradiso* („Rojaus pokylis“), kuris turėjo būti suvaidintas Sforcų pilyje. Leonardą pasamdė teatro vaidinimui projektuoti paviljonus, kurti scenografiją, dekoracijas ir kostiumus.

DVIGUBOS SFORCŲ IR ESČIŲ VESTUVĖS

Po neįtikėtinai *La Festa del Paradiso* sėkmės 1491 metais Leonardas įsitraukė į dvigubo Sforcų ir Esčių vestuvių pokylio organizavimą: tą pačią dieną Ludovikas Sforca (1452–1508) tuokėsi su Beatriče

Aukščiau: Džovonio Simonetos (*Giovanni Simonetta*) knygos *Sforziada* (Frančesko Sforcos gyvenimas) frontispisas, Džovanis Pjetras Biragas (*Giovan Pietro Birago*), 1490. Apačioje dešinėje Ludovikas Sforca simboliškai pavaizduotas kaip šilkmedis.

d'Este (Beatrice d'Este; 1475–1497), o Beatričės brolis Alfonsas d'Estė (Alfonso d'Este; 1476–1534) – su Ana Sforca (Anna Sforza; 1476–1497), Džano Galeaco Sforcos seserimi. Ludoviko žento Galeaco Sanseverino (Galeazzo Sanseverino) prašymu Leonardas suorganizavo specialų turnyrą. Be to, Leonardas da Vinčis drauge su Džovaniu Ambrodžu de Predžiu buvo pasamdytas nutapyti Beatričės portretą – galbūt kaip vestuvių dovaną. Jame atsiskleidžia tyras penkiolikmetės nuotakos grožis. Leonardas nusprendė pavaizduoti ją su prabangiais papuošalais, kurie simbolizavo, kaip stipriai Ludovikas myli

Ludoviko Sforcos portretas, *italų autorius, XV a. pabaiga. Marmurinis medalionas, vaizduojantis Maurą profiliu.*

Sforcų altorius, *Sforcų altoriaus paveikslo meistras (aktyvus 1490–1500), apie 1495 (Madona ir kūdikis soste su Bažnyčios Mokytojais ir Ludoviko-Mauro šeima).*

savo nuotaką. Jos mirtis po šešerių metų, 1497-aisiais, sulaukus vos dvidešimt dvejų, Ludoviką visiškai sugniuždė. Jo amžininkas italų poetas Vinčencas Kalmeta (Vincenzo Calmeta) taip rašė apie nuotaką dvare jai mirus: „...kai kunigaikštienė Beatričė mirė, viskas pražuvo, o tas dvaras, iki tol buvęs džiaugsmo rojumi, virto juodžiausiu pragaru.“

JAMŽINTAS AKIMIRKSNIS

Prieš Ludovikui Sforcai vedant Beatričę, jo meilužė buvo Čečilija Galerani (1473–1536). Ludovikas pasamdė Leonardą nutapyti jos portretą, pavadintą *Dama su šermuonėliu* (1489–1490), tikriausiai netrukus po to, kai 1488-aisiais buvo apdovanotas „Šermuonėlio“ ordinu. Labiausiai tikėtina, kad paveikslas buvo baigtas iki 1491-ųjų sausio, kai Čečilija Galerani pagimdė nesantuokinį Ludoviko sūnų Čezarę Sforcą (Cesare Sforza), atėjusį į pasaulį tais pačiais metais, kai Ludovikas vedė Beatričę d'Estę (tik gegužę). Paveiksle vaizduojama jauna moteris, rankose laikanti šermuonėlį. Leonardas vaizdingai pagauna akimirksnį, kai Čečilija pasuka galvą į kairę, o šermuonėlis žvelgia jai įkandin. Gyvas judesio spontaniškumas nuostabiai įamžina pozuotoją, kurią, regis, akimirkai kažkas išblaškė ir ji pasuko galvą ta kryptimi. Istorikai teigia, kad Leonardo nutapytas Čečilijos paveikslas yra pirmasis moderniosios tapybos portretas. Genialų tikroviškumą paryškina smulkiai nutapytos minkštakailio šermuonėlio detalės ir meilus jaunos moters veidas su madingai aplink veidą surištais plaukais, įrėminančiais jos bruožus. Šermuonėlis paveiksle pavaizduotas dėl žodžių žaismo su pavarde Galerani: graikiškai „šermuonėlis“ tariamas *galė*.

Čečilijos Galerani portretas (*Dama su šermuonėliu*), apie 1490, *Leonardo tapytas Milano kunigaikščio Ludoviko Sforcos meilužės portretas.*

SONETAS ČEČILIJAI GALERANI

Leonardo nutapyto Čečilijos Galerani portreto tobulumą 1493 metais išleistame sonete išaukštino italų poetas ir dvariškis Bernardas Belinčonis.

*Gamta, kam tu pavydi?
Tik Vinčiui, kuris nutapė vieną
iš tavų žvaigždžių
<...> pavaizdavo ją taip, tarsi ši
klausytųsi <...>
Už tai dėkoki Ludovikui
Ir talentui bei rankai Leonardo
<...> ir kaip suprasti, kas dabar
gamta, o menas kas?*

SFORCŲ ŽIRGO STATULA

Žirgas buvo svarbus Sforců dinastijos simbolis. Šeima norėjo įamžinti mirusio Milano kunigaikščio Frančesko Sforcos gyvenimą, pastatydama iš bronzos lieta didžiulę raitelio ant žirgo statulą. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl Leonardas buvo pakviestas į Milaną.

Bronzinę žirgo statulą užsakė Džanas Galeacas ir Ludovikas Sforcos, kad pagerbtų savo iškilųjį senelį ir tėvą, Milano kunigaikštį Frančeską Sforcą.

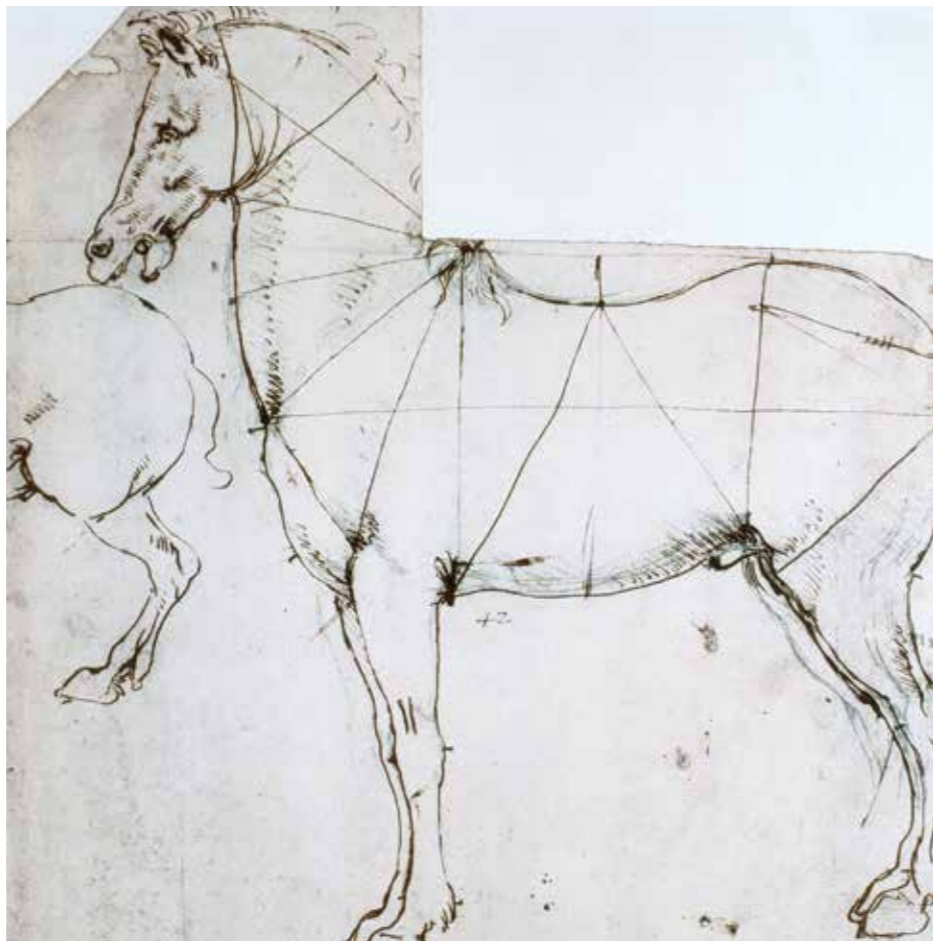
DAILI GALVA

1493 metų liepos 16-ąją Leonardas užrašų knygelėje rašė, kad turi rasti tinkamą žirgą pozuoti statulai. „Pono Mariolo Morelis iš Florencijos yra stambus žirgas nuostabiu kaklu ir dailia galva <...> Baltas eržilas, priklausantis sakalininkui, turi gražias užpakalines kojas; jis laikomas už Komazinos vartų <...> Didysis Čermonino žirgas, priklausantis ponui Džulijui.“ Leonardas stebėjo stambiausius ir puikiausius apylinkių žirus. 1493-ųjų lapkritį raito Frančesko Sforcos statulos modelis, sukurtas pagal Leonardo Sforců žirgo projektą, buvo pastatytas Milano katedroje Bjanfos Marijos Sforcos (Bianca Maria Sforza) (Ludoviko dukterėčios) ir imperatoriaus Maksimiliano I Habsburgiečio vestuvėms. Tai, kad modelis buvo pastatytas po katedros triumfo arka, parodo, koks gerbiamas buvo Frančeskas, o Leonardo skulptūros laukta su nekantrumu. Netrukus, tų pačių metų gruodį, Leonardas priėmė sprendimą milžinišką žirgą lieti paguldytą ant šono, o uodega turėjo būti pritvirtinta vėliau.

ANTIKOS STILIUS

Leonardas ne tik išmanė didelės skulptūros gamybos technikas – to buvo išmokęs Verokjo dirbtuvėse, bet ir pats buvo aistringas jodinėtojas. Iš jo piešinių ir užrašų matyti, kaip atidžiai menininkas stebėjo žirgo anatomiją. Vis dėlto nors ir dirbo iš natūros, jis taip pat tikėjo, kad geriau kopijuoti antikos darbus, o

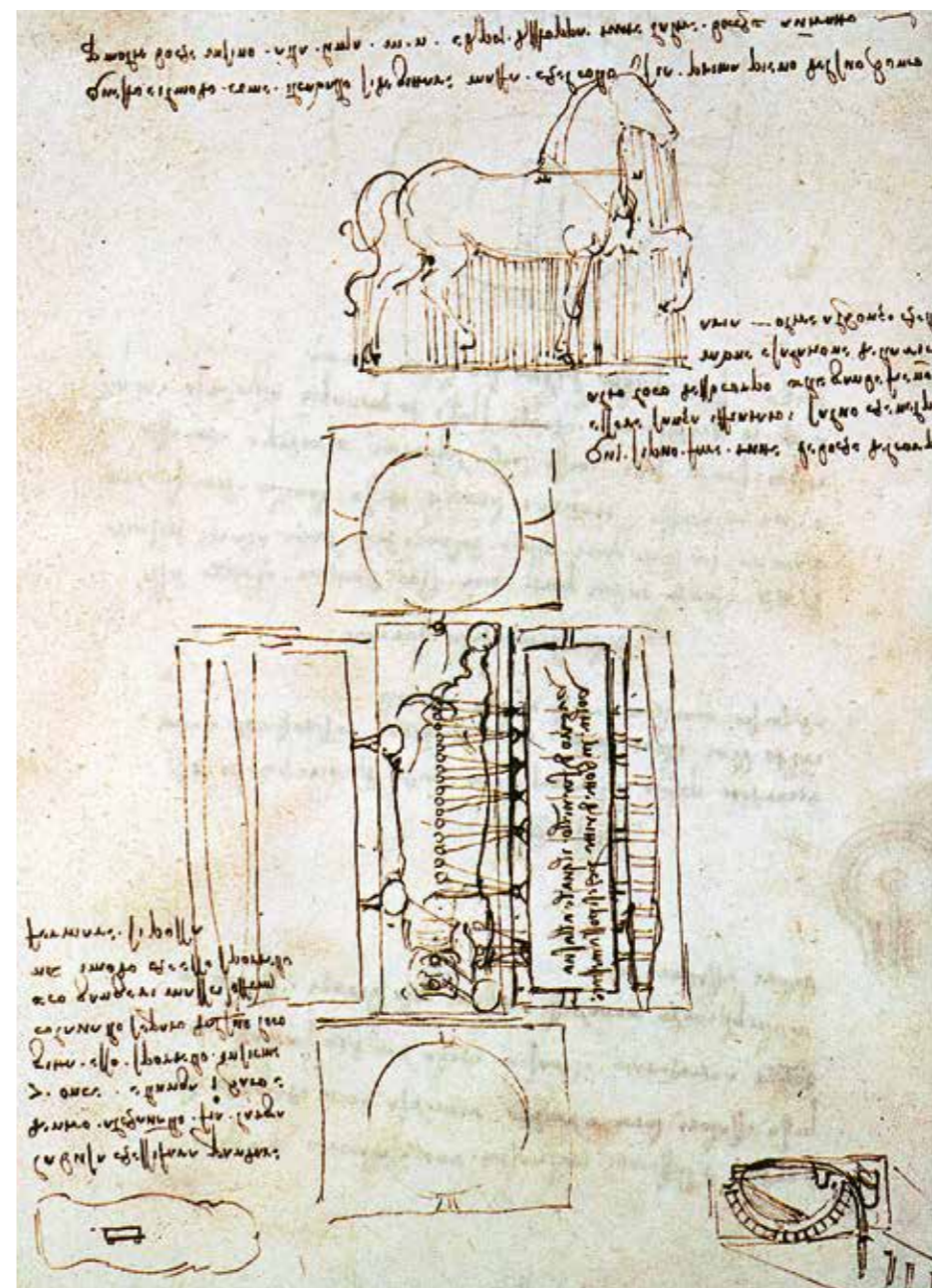
Atkurtas Sforců žirgas, Frederiko Meijerio sodai, Grand Rapidsas, Mičiganas, JAV. Pagal Leonardo projektą.

Aukščiau: žirgo proporcijų etiudai, apie 1480. Piešinyje matomas Leonardo siekis tiksliai perteikti proporcijas.

Žirgų užpakalinių kojų etiudai, apie 1490. Parengiamieji darbai Frančesko Sforcos monumentui.

Sforců žirgo liejimo duobės eskizas, apie 1493. Šiame eskize su paaiškinamosiomis pastabomis duobė vaizduojama iš viršaus (piešinio viršuje) ir šono (apačioje).

ne sekti amžininkų pavyzdžiu. Didingas pavyzdys buvo antikinė bronzinė raito Marko Aurelijaus statula Romoje. Be to, Leonardas žėrė liaupses antikinei bronzinei gotų karaliaus Odoakro (Flavius Odoacer; 435–493), 476 metais tapusio Italijos karaliumi, skulptūrai. Ji buvo pastatyta Pavijos katedros aikštėje po to, kai Karolis Didysis pašalino ją iš Ravenos. Leonardo laikais ji buvo pramina Regisole (Karaliumi Saule) dėl nepakartojamo saulės spindulių

žaismo ant bronzos. Išvydęs šią statulą Leonardas rašė: „Pavijos žirgo judesys girtinas labiau nei visa kita.“ Jo paties Sforcoms projektuojamas žirgas irgi turėjo būti įamžintas judesyje.

MONUMENTALI STATULA

Sforců žirgas turėjo tapti didžiausiu kada nors iš bronzos išlietu monumentu. Atstumas nuo žirgo sprando iki žemės turėjo siekti 12 braccia (7,32 m), o skulptūros svoris prilygti 200 tūkstančių libbre (67 800 kg). Gamybai buvo skirta septyniasdešimt tonų bronzos. Gali būti, kad užbaigęs didžiulį molinį modelį Leonardas 1492 metais keliavo į Veneciją. Tuo metu Venecijos bronzos

liejikas Alesandras Leopardis kaip tik turėjo lieti Verokjo kurtą kondotjero Bartolomejo Koleono ant žirgo statulą. Gali būti, jog Leonardas jį aplankė, kad aptartų Sforců monumento liejimą arba tiesiog savo akimis pamatytų Leopardžio taikytą metodą. Leonardo ir Sforců giminės nelaimėi, 1494-ųjų gale Ludovikui teko išsiųsti skulptūrai skirtą bronzą savo uošviui, Feraros kunigaikščiui Erkiuliu d'Estei (Ercole d'Este). Bronza buvo rekvizuota patrankoms lieti.

Iki 1495-ųjų Leonardas baigė molinį modelį – didingą ir tikrovišką žirgo skulptūrą, kuriai taip ir nebuvo lemta būti nulietai iš bronzos. Molinį modelį 1499 metais sunaikino įsiveržusios prancūzų pajėgos. Jį į tūkstančius gabalėlių ištaškė kaip taikinį šaudant iš patrankų. Tokia liūdna baigtis laukė kūrinio, kuris, ko gero, galėjo būti puikiausias Leonardo karjeroje. Šiandien apie šį grandiozinį milžiniškos žirgo statulos planą žinome tik iš likusių eskizų ir užrašų.

KATERINA – MOTINA AR TARNAITĖ?

Ir suaugęs Leonardas palaikė ryšį su savo biologine motina. Gyvendamas Milane jis savo užrašų knygelėje pasižymėjo: „1493 metų liepos 16 dieną atvyko Katerina.“ Vis dėlto yra manančių, kad minima Katerina buvo tarnaitė, o ne jo motina. Po šešių mėnesių, 1494-ųjų sausio 29-ąją, jo buhalterinėje išlaidų knygoje pateikti du įrašai Katerinos vardu, abiem atvejais sumokėta po dešimt soldų. Gali būti, kad tai du užmokesčiai tarnaitėi, arba vienas tarnaitėi ir vienas – motinai. Motinai mirus 1495 metais Leonardas pasižymi „išlaidas už Katerinos laidotuves“ ir viską išvardija: nuo 27 soldų už „tris svarus vaško“ žvakėms iki 4 soldų už „kryžiaus nešimą ir pastatymą“. Pažymėta, kad mokėstis daktarui siekė 5 soldus, o duobkasiui – 16 soldų. Leonardas niekaip kitaip motinos mirties nepakomentuoja.

PASKUTINĖ VAKARIENĖ

Manoma, kad *Paskutinę vakarienę* užsakė mecenatas Ludovikas Sforca. Šią dosnią dovaną gavo Milano Šv. Marijos Maloningosios vienuolyno vienuoliai dominikonai.

1495 metais netikėtai nutrūkus kruopštiems pasirengimo darbams prieš liejant bronzinę Sforcų žirgo statulą, Leonardas gavo laisvės naujiems užsakymams.

ŠV. MARIJOS MALONINGOSIOS VIENUOLYNAS

Galbūt Ludovikas pasiūlė Leonardui dirbti prie *Paskutinės vakarienės* (*L'Ultima Cena*, 1495–1497) mėgindamas jį paguosti – menininkas tikrai turėjo būti nusivylęs, kad pagamino mišinišką molinį žirgo modelį be galimybės sukurti bronzinę skulptūrą. Šv. Marijos Maloningosios vienuolyne vyko restauracijos ir plėtros darbai. 1492 metais buvo pakloti pirmieji akmenys naujam chorui. Darbus globojo Ludovikas Sforca, ketinęs bažnyčioje pastatyti giminės mauzoliejų. Manoma, kad temą refektoriumo paveikslui pasirinko Ludovikas, nors vienuolynų refektoriumai Paskutinės

vakarienės paveikslais vienokiu ar kitokiu pavidalu buvo puošiami pagal tradiciją. Kaip pavyzdį iš to paties laikotarpio galima pateikti buvusio Verokjo mokinio Domeniko Girlandajo freską *Paskutinė vakarienė* (apie 1486) Šv. Morkaus vienuolyne Florencijoje.

MILŽINIŠKAS PAVEIKSLAS

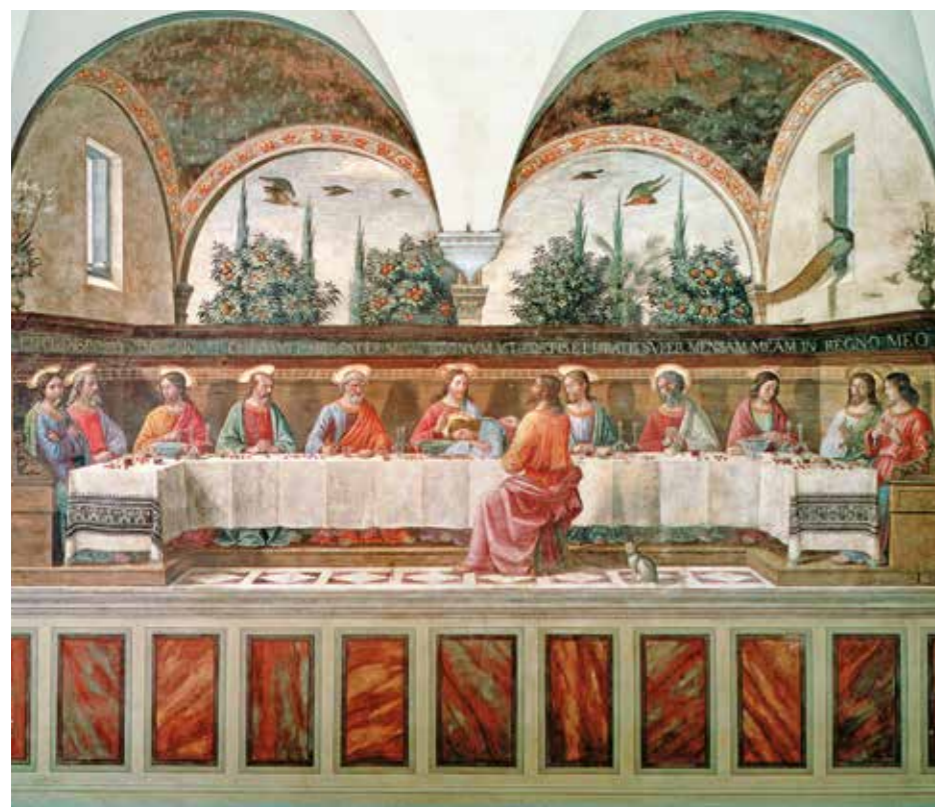
Planuota, kad didžiulis (460 x 880 cm) Leonardo paveikslas *Paskutinė vakarienė* užims visą vidinę šiaurinę sieną. Tai buvo stačiakampio gretasienio formos patalpos siauresnioji pusė. Leonardas suplanavo optinę iliuziją, kad lankytojas taptų *Paskutinės vakarienės* dalimi – įeiti į kambarį reišė įžengti į paveikslą. Nutapytos vienuolyno celės durys paveiksle vaizduojamiems žmonėms už nugaros ir pro nutapytus langus atsiveriantis peizažas sukūrė iliuziją, kad refektoriumas tęsiasi tolyn už Kristaus ir jo mokinių, kurie kalbasi prie vakarienės stalo. Leonardas dirbo lėtai.

Šv. Marijos Maloningosios bažnyčia, Milan. Leonardo paveikslas *Paskutinė vakarienė* buvo nutapytas ant šalia esančio dominikonų vienuolyno refektoriumo sienos.

Italų rašytojas Matejas Bandelas (Matteo Bandello; 1485–1561) 1554 metais rašė, kad Leonardas „dvi, tris, keturias dienas paveikslo nė nepaliesdavo; tačiau vis tiek būdavo prie jo, kartais valandą, kartais dvi, ir tiesiog mąstė, svarstė ir kritikavo diskutuodamas su savimi ir savo sukurtais figūromis“. Ludoviko Sforcos nurodymai, parašyti 1497 metų birželio 29 dieną ir perduoti per jo dvariškį Merkeziną Stangą (Marchesino Stanga), buvo konkretni: „...paraginti Leonardą Florentietį pabaigti darbą Maloningosios refektoriume, kurį jis pradėjo <...> ir kad susitarimai, ant kurių jis suraitė parašą, būtų įvykdyti ir taip įpareigotų jį baigti darbą per sutartą laiką.“

Paskutinė vakarienė, Domenikas Girlandajas, 1476–1480. *Paskutinė vakarienė* buvo tradicinė tema vienuolynų refektoriumuose. Ši freska nutapyta mažame Florencijos Šv. Morkaus vienuolyno refektoriume.

UNGURIO IR APELSINŲ PUOTA

Prieš 1978–1997 metais pradedant *Paskutinės vakarienės* restauravimą, kilo daug diskusijų dėl patiekalų, kuriuos Leonardas padėjo ant paskutinio Kristaus ir jo sekėjų stalo. Pagal tradiciją simboliškai valgyta ériena, duona ir vynos. Dėl prastos paveikslo būklės atpažinti konkrečius valgius buvo sudėtinga. Restauravus kūrinių paaikškėjo, kad Leonardas nusprendė pavaizduoti keptą ungurį ir pjaustus apelsinus. Yra žinoma, kad Leonardas turėjo italų rašytojo Bartoloméjo Platino (Bartolomeo Platina; 1421–1481) knygą *De honesta voluptate et valetudine* („Apie teisingus malonumus ir gerą sveikatą“; parašyta apie 1465 m., išleista 1474 m.). Tarp receptų ingredientų buvo abrikosai, keptas angurys ir pipirinė duona. Leonardas, panašiai kaip ir kitas florentietis Mikelandželas Buonarotis, prie kokio nors eskizo dažnai parašydavo pirminių sąrašą. Tyrėjai rado panašumų tarp jo paties mitybos įpročių ir *Paskutinėje vakarienėje* vaizduojamų patiekalų. Nepaisant spėlionių, yra labai mažai įrodymų, kad jis galėjo būti vegetaras.

Viršuje: *Paskutinė vakarienė* (prieš 1978–1997 m. restauraciją). Nors tradiciškai Judas vaizduotas priešingoje stalo pusėje nei Kristus, Leonardas visus susodina toje pačioje pusėje.

GENIJAUS PRIPAŽINIMAS

Dar iki Leonardui baigiant *Paskutinę vakarienę* 1497 metais, kūrinys buvo vadinamas „stebuklingu“ ir iškiliausiu jo darbu, garsinančiu dailininko vardą. Autorius nusprendė tapyti ne freskos stiliumi, kuris yra įprastas sienos paveikslams, o aliejinių dažų ir pigmentų deriniu, kurį sukūrė pagal savo paties metodą. Dvare matematikas ir pranciškonų vienuolis Luka Bartoloméjas Pačolis (Luca Bartolomeo Pacioli; 1445–1517) paveikslą šlovino kaip šedevrą. Jis pasinaudojo galimybe liaupsų *Paskutinei vakarienei* pažerti ir savo veikle *Di divina proportione* (1509), prie kurio dirbo drauge su Leonardu.

Kairėje: buvęs Šv. Marijos Maloningosios bažnyčios dominikonų vienuolynas nuolat sulaukia lankytojų, atvykstančių pamatyti Leonardo *Paskutinės vakarienės*.

Aukščiau: *Paskutinė vakarienė* (po restauracijos). Restauruotame paveiksle įmanoma atlikti Leonardo trompe l'oeil kambario perspektyvos analizę.